

ਜੇ ਵਾਜਪਾਈ ਸਾਹਬ ਆਪਣਾ
ਨਕਾਰਾ ਹੋਇਆ ਗੋਡਾ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ
ਨਕਾਰਾ ਹੋਇਆ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਕਿਉਂ
ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ? ਇਹ ਸਵਾਲ
ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਕ
ਸਵਾਲ ਅੱਜ ਤੋਂ 45 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੈਂ
ਆਪਣੇ-ਆਪ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲ 1955 ਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਭਾਖੜਾ
ਡੈਮ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸਾ। ਡੈਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋ
ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਡੈਮ ਜਿਸ ਥਾਂ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ,
ਉਥੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੋ ਤੰਗ ਪਹਾੜੀਆਂ
ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲੰਘਦਾ ਸੀ। ਡੈਮ ਦੀ
ਉਸਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੇ ਡੈਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਪਾਣੀ
ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਕੱਚਾ
ਡੈਮ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਖੱਬੀ ਅਤੇ ਸੱਜੀ ਸੁਰੰਗ
ਵਿੱਚ ਲੰਘਾਇਆ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਢੂੰਘੀਆਂ ਨੀਹਾਂ
ਖੇਦ ਕੇ 1760 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ
ਗਿਆ। ਇਸ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਦਾ ਪਾਜੈਕਟ ਪਹਿਲੇ
ਹੀ ਬੜੀ ਬਗੀਕੀ ਨਾਲ ਵਿਉਂਤਿਆ ਗਿਆ
ਸੀ। ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਡਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਦਰਮਿਆਨ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।
ਇਕ ਮੰਡਲ ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਅਤੇ ਪਲੈਨਿੰਗ ਦਾ
ਸੀ, ਦੂਜਾ ਅਮਲੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸੀ
ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਮੰਡਲ ਇਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਸੀ
ਕਿ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਤਿੰਨ ਮੰਡਲ ਸਨ, ਡੀਜ਼ਾਇਨ
ਐਂਡ ਪਲੈਨਿੰਗ, ਕੰਸਟਰਕਸ਼ਨ ਅਤੇ
ਇੱਸਪੈਕਸ਼ਨ। ਡੈਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਵਿਉਂਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਹਰ ਇਕ ਵੱਡੇ ਕੰਮ
ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ

ਸਮਾਜ ਬਦਲਣ ਦਾ ਸਵਾਲ

ਹੀ ਮਾਹਿਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਉਂਤਣ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਯਾਦ
ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਇਕ
ਪੜਾਅ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ
ਆਪਣੇ-ਆਪ ਤੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ :

'ਜੇ ਅਸੀਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੁਖ ਬਦਲ
ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਫੇਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਰੁਖ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ
ਬਦਲ ਸਕਦੇ ?'

ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ
ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਜਿਸ
ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ
ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਇਹ
ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਲਈ
ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦਾ ਹੀ ਸਮਾਜ
ਹੈ, ਲਾਚਾਰੀ ਦਾ ਹੀ
ਸਮਾਜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਮਾਜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲ
ਸਕਦੇ ?

ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕੰਮ
ਕਰੀਏ। ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ
ਹੋਈਏ। ਬੜੇ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਝੂਠੇ-ਸੱਚੇ ਤਰੀਕੇ
ਨਾਲ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋਈ ਸੀ। 'ਗਰੀਬੀ
ਹਟਾਓ, ਦੇਸ਼ ਬਚਾਓ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਉੱਚਾ ਹੋਇਆ
ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਇਹ ਨਾਅਰਾ ਠੁੱਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ
ਜਿਹੜੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਸਨ, ਨਾ ਉਹ
ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸੰਜੀਦਾ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਸੀ। 'ਗਰੀਬੀ ਹਟਾਓ'
ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਦੋ
ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਜੋੜ ਕੇ 'ਗਰੀਬੀ ਹਟਾਓ, ਬਰਾਬਰੀ
ਲਿਆਓ', ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ
ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਵੱਡਾ ਕੰਮ
ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਹੋਰ ਵੀ

ਢੂੰਘਿਆਈ ਅਤੇ ਬਗੀਕੀ
ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਕਿਉਂ
ਹੈ? ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਕਿਹੜੇ
ਵਰਗ ਉੱਤੇ ਇਹਦਾ ਮਾਰੂ
ਅਸਰ ਹੈ? ਇਹਦੀ ਪਹਿਲੀ
ਸਰਵੇ ਹੋਣੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ
ਅੱਜ ਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ
ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ

ਨਹੀਂ। ਅੰਕੜੇ ਸਾਡੀਆਂ ਥੋੜੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ
ਮਾਹਿਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ। ਗਰੀਬੀ
ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹਨ? ਕੀ ਸਿਰਫ ਵਧੀ ਹੋਈ
ਅਬਾਦੀ ਹੈ, ਇਹਦਾ ਕਾਰਨ? ਜੇ ਇਹੀ ਕਾਰਨ
ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਉਣਾ
ਹੈ? ਵਧੀ ਹੋਈ ਅਬਾਦੀ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕਿਹੜਾ
ਆਰਥਕ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 90 ਫੀ ਸਦੀ ਲੋਕਾਂ
ਨੂੰ ਗਰੀਬ ਰੱਖਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ
ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੜਾਅ ਦਰ ਪੜਾਅ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ
ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲੈਨਿੰਗ
ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਮਸਲੇ ਜੇ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕਰਕੇ ਕੰਮ

ਵਿਉਂਤਿਆ ਜਾਏ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਹ
ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ। ਰੂਸ ਨੇ ਇਹੋ
ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ
ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੜੀਆਂ
ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਈਂਸ ਦੀ ਤਰੀਕੀ
ਨੇ ਬੜੇ ਕੰਮ ਕਾਢੀ ਹੁੰਦ ਤਕ ਆਸਾਨ ਕਰ
ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ
ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਹੀ
ਕਰੇਗੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ
ਸਮਝੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਕਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ
ਦੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਲੋਕ-ਹਿਤੀ ਇਨਕਲਾਬ ਧਿਰ
ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਹੀ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇਗੀ।
ਗੱਲ ਇਗਦੇ ਦੀ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ
ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਵਿੱਚ ਉਲੜਾਈ ਹੀ ਰੱਖਦੇ
ਹਨ। ਕਦੀ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉੱਪ-ਚੋਣ ਆ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਸੁਨਾਮ ਦੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਇਕ ਐਮ ਐਲ.ਏ. ਨੇ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ,
ਹੁਣ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਪਿਤਾ
ਹਾਰ ਗਿਆ ਸੀ ਹੁਣ ਪੁੱਤਰ ਜੋਰ-ਅਜ਼ਮਾਈ
ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੌਣ ਜਿੱਤੇ, ਕੌਣ ਹਾਰੇ, ਇਹ
ਖੁੰਢ-ਚਰਚਾ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਹਟਾਓ, ਬਰਾਬਰੀ
ਲਿਆਓ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ।
ਸਵਾਲ ਇਕ ਹੈ :

ਵਾਜਪਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਕਾਰਾ,
ਗੋਡਾ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਕਾਰਾ
ਸਮਾਜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

